

Ο ΡΙΖΙΚΟΣ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ (του Πάνου Πετρίδη)

✘ «Επανάσταση» δεν είναι μόνο η αντίδραση και ο ξεσηκωμός, αλλά το χτίσιμο εναλλακτικών αξιών στην κοινωνία που θα οδηγήσει σε θεσμούς λιγότερο ολοκληρωτικούς, πιο δημοκρατικούς, πιο συμμετοχικούς.

Είναι – χρησιμοποιώντας τα λόγια του Καστοριάδη – μια διαρκής διαδικασία αυτό-θέσμησης που θα οδηγήσει στο ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Η συνεχής τρομοκρατία των πολιτικών και οικονομικών ελίτ και των κυρίαρχων μέσων μαζικής ενημέρωσης έχει βάλει για τα καλά την ελληνική κοινωνία σε μια περίοδο διαρκούς έκτακτης ανάγκης, με αποτέλεσμα την άκρα πόλωση και τον ακρωτηριασμό κάθε επιχειρήματος και κριτικής σκέψης.

Το επίπεδο του δημόσιου διαλόγου συνοψίζεται σε αφορισμούς του τύπου «μνημόνιο ή καταστροφή**» που αρχικά ασπάζονταν «εκσυγχρονιστές» πολιτικοί και δημοσιογράφοι και πλέον αναπαράγεται από καλλιτέχνες, διανοούμενους και πολλούς άλλους που μην μπορώντας να εκφέρουν αντεπιχειρήματα υιοθετούν τη κυρίαρχη διαλεκτική ως τη μόνη εναλλακτική.**

Η γραμμή που ακολουθούν τόσο τα κόμματα όσο και οι πολίτες ατομικά ορίζεται από την υποστήριξη ή απόρριψη του μνημονίου, γεγονός που τείνει να επισκιάσει σχεδόν κάθε προγενέστερη ιδεολογική αναφορά.

Από τη μία πλευρά έχουμε το ιδεολογικά συμπαγέστερο φιλομνημονιακό «μεταρρυθμιστικό» στρατόπεδο, που «καταδικάζοντας τη βία από όπου κι αν προέρχεται», αποκηρύσσει κάθε αντίδραση ως λαϊκισμό, και στο όνομα μιας ψευδούς κοινής λογικής προβάλλει τα νεοφιλελεύθερα μέτρα και πολιτικές ως ένα επώδυνο μεν αλλά αντικειμενικά αναγκαίο κακό.

Μια εμπεριστατωμένη κριτική πάνω στη χρόνια διαφθορά και την

γραφειοκρατία ακολουθείται πάντοτε από έναν αστήρικτο συλλογισμό ότι η μόνη φυσική λύση των προαναφερθέντων προβλημάτων είναι ο «εκσυγχρονισμός» μέσω νεοφιλελεύθερων πολιτικών, ενώ κάθε αντίσταση στις προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις ισοδυναμεί με την προάσπιση συμφερόντων.

Μολονότι η ανάγκη για αλλαγή νοοτροπίας σε πολλούς τομείς της δημόσιας ζωής είναι δεδομένη, η μονοδιάστατη υπεράσπιση των δήθεν αντικειμενικών και ιδεολογικά ουδέτερων δημοσιονομικών μεταρρυθμίσεων, έξω από το κοινωνικό και περιβαλλοντικό τους περίβλημα, είναι άκρως προβληματική.

Η συνεχής και μονομερής αναφορά από τα κεντρικά μέσα ενημέρωσης σε αδιανόητα χρηματικά ποσά, δυσνόητους χρηματοπιστωτικούς όρους και ανόητους οικονομικούς δείκτες περιορίζει και υποβαθμίζει την συζήτηση στην ανάλυση αριθμών, αφήνοντας να εννοηθεί ότι το πρόβλημα είναι μαθηματικό και ότι αν αυτό λυθεί, θα λυθούν αυτόματα και όλα τα υπόλοιπα ζητήματα της κοινωνίας.

Πέραν της κραυγαλέας διάψευσης της δήθεν αντικειμενικότητας και ανωτερότητας τέτοιου είδους συλλογισμών από την ίδια τη σύγχρονη ιστορία, η αποκλειστική χρήση οικονομικών επιχειρημάτων από τους υποστηρικτές του μνημονίου και την πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου αναιρεί εξ ορισμού τη δυνατότητα διαλόγου πάνω σε πληθώρα ζητημάτων της καθημερινότητας και πτυχών της ζωής που δεν χωράνε σε οικονομικά μοντέλα.

Ο περιορισμός του δημόσιου διαλόγου σε μια οικονομικού τύπου διαλεκτική αφαιρεί το δικαίωμα από τους πολίτες να εκφέρουν άποψη πάνω σε ευρύτερες και ουσιαστικότερες έννοιες, όπως ο τρόπος της ζωής που θέλουν να ακολουθήσουν.

Ως αποτέλεσμα πολλά από τα πλέον ουσιώδη θέματα δεν τίθενται καν προς συζήτηση, γεγονός που δικαιολογημένα δημιουργεί υποβόσκουσες εντάσεις που καταλήγουν σε ξεσπάσματα έναντι του κράτους και των θεσμών του.

Απέναντι στους υποστηρικτές του μνημονίου βρίσκεται μια πολυπληθής αλλά ανομοιόμορφη ομάδα χωρίς κοινά κίνητρα και ιδεολογία. Μπορεί ορισμένες μειοψηφίες να βλέπουν την κατάσταση ως μια ευκαιρία αυτοθέσμησης της κοινωνίας με ευρύτερη συμμετοχή στα κοινά, μα ένα μεγάλο κομμάτι των μικροαστών αγανακτισμένων της μούντζας ουσιαστικά επιθυμεί την επιστροφή στην προ-κρίσης ευημερία, προβάλλοντας την εθνική ταυτότητα, λόγω έλλειψης άλλης ιδεολογίας.

Έτσι, οι συνεχείς και γενικευμένες αντιδράσεις που παρατηρούμε δεν προσφέρουν μια ουσιαστική **αντί-πρόταση**, μα έχουν βασικό σκοπό την εκδίκηση και τιμωρία των υπεύθυνων. Από τα βασικά αιτήματα, που συνοψίζονται στο «*να φύγουν οι προδότες*», απουσιάζει κάθε κοινωνιολογική κριτική και κάθε αναφορά στις δομικές ανισότητες του συστήματος, πόσο μάλλον μια εναλλακτική πρόταση για το χτίσιμο μιας πιο δίκαιης και βιώσιμης μελλοντικής κοινωνίας.

Είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πως αλλιώς θα μπορούσε να αντιδράσει η ελληνική κοινωνία. Η οργή και η αντίδραση ενάντια στην αδικία είναι ως ένα βαθμό δικαιολογημένη. Από εκεί και πέρα όμως χρειάζεται το χτίσιμο εναλλακτικών συλλογικών αξιών στην κοινωνία, η υγιής παιδεία, η κριτική σκέψη, η ορθή κρίση και η συνειδητή απόρριψη της παραπληροφόρησης.

Κάθε δήλωση για το «να πάρουμε τη ζωή στα χέρια μας» οφείλει να ακολουθείται και από το «**τι θα την κάνουμε αυτήν τη ζωή;**». Το πρόβλημα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί εξορίζοντας τους προδότες, μειώνοντας το χρέος ή αλλάζοντας πολιτική ηγεσία στο υπάρχον σύστημα, μα αναθεωρώντας τις βασικές θεμελιακές αξίες και θεσμούς της κοινωνίας.

Όσο αυτές παραμένουν, τότε όσο και να αντιδράει ο κόσμος σε συγκεκριμένα πρόσωπα, αυτό που θα γεννηθεί ξανά θα εμπεριέχει πάλι την ίδια εκμετάλλευση, την ίδια αδικία.

Μια κοινωνία μπορεί να επαναπροσδιοριστεί μόνο αν οι πολίτες που την αποτελούν αποφασίσουν να ασχοληθούν ενεργά με τα κοινά

και αρχίσουν να ορίζουν το μέλλον τους, συζητώντας, παίρνοντας ρίσκα, αλλάζοντας συνήθειες, ακυρώνοντας στην πράξη πρακτικές άδικες και απύσες νοήματος.

Η σημασία του προτάγματος της αυτονομίας και της άμεσης δημοκρατίας, η καστοριαδική έννοια της αυτονομίας που έχει επανέλθει στο προσκήνιο και μοιάζει πιο επίκαιρη από ποτέ, προτάσσει την ελευθερία να έχουμε διαύγεια απέναντι σε αυτό που σκεφτόμαστε και κάνουμε.

Σύμφωνα με το πρόταγμα αυτό, μια δίκαιη και ελεύθερη κοινωνία μπορεί να υπάρξει μόνο αν κάθε άτομο που την αποτελεί δρα και λειτουργεί αυτόνομα, άρα ελεύθερα, αλλιώς οι θεσμοί εκφυλίζονται και αυτό-αναιρούνται.

Η αυτονομία είναι έννοια συνυφασμένη με την άμεση δημοκρατία γιατί μόνο άτομα αυτόνομα είναι σε θέση να απεξαρτηθούν από τους «ειδικούς» της πολιτικής και να υποστηρίξουν τη θέση τους με βάση ένα όραμα για τη ζωή και την κοινωνία που επιθυμούν, συμμετέχοντας στα κοινά πέραν της μιας μέρας ψηφοφορίας στα τέσσερα χρόνια.

Σύμφωνα με αυτόν τον συλλογισμό, η δημοκρατία δεν περιορίζεται σε ένα σύνολο θεσμών αλλά αποτελεί μια μορφή κοινωνίας: ένα πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό καθεστώς σε μια ατέρμονη διαδικασία αμφισβήτησης και λήψης αποφάσεων. Μια αυτόνομη δημοκρατική κοινωνία λοιπόν οφείλει να κατασκευάσει μια δημοκρατική κουλτούρα και μια δημοκρατική ταυτότητα. Σε μια τέτοια κοινωνία δε λείπει φυσικά η αβεβαιότητα.

Ωστόσο, αυτή η μορφή της αβεβαιότητας είναι περισσότερο αποδεκτή από την κυριαρχία των ολιγαρχιών, διότι είναι βασισμένη σε συλλογικούς όρους και αποφάσεις και, ως εκ τούτου, οι συνέπειες της είναι ευκολότερο να αντιμετωπιστούν.

Η σημασία της συμμετοχικής και άμεσης δημοκρατίας σήμερα είναι τεράστια καθώς, σε απόλυτη αντίθεση με την «από πάνω» επιβολή διαρθρωτικών αλλαγών από την τρόικα, μια εκτενής και ουσιαστική δημόσια διαβούλευση θα μπορούσε να συμβάλει

καθοριστικά στη νομιμοποίηση επιλεγμένων μεταρρυθμίσεων.

Ποιό το όραμα για τον μετασχηματισμό της κοινωνίας; Ένα από τα βασικά προβλήματα γενικόλογων αφορισμών όπως «αλλάζουμε ή βουλιάζουμε» που ακούγονται πλέον όλο και συχνότερα είναι ότι μέσω της τρομοκρατίας με την οποία προβάλλονται, αναγκάζουν την πλειοψηφία των πολιτών να κρατάει μια καθαρά αμυντική στάση απέναντι στο μέλλον τους.

Μια ριζικά αντίθετη θέση αποτελεί η κονστρουκτιβιστική οπτική του μέλλοντος, σύμφωνα με την οποία οι πολίτες καλούνται να δημιουργήσουν ένα συλλογικό όραμα για τη μελλοντική κοινωνία που επιθυμούν και μετά, μέσω της αντίστροφης επαγωγής, να συζητήσουν συγκεκριμένα βήματα που θα τους φέρουν κοντύτερα σε αυτό.

Μια τέτοια οπτική συνήθως απορρίπτεται χωρίς να εξεταστεί, με επιχείρημα ότι η κατάσταση είναι επείγουσα και άρα δεν υπάρχει ο χρόνος και η πολυτέλεια για μια τέτοια κριτική διαδικασία.

Ως αποτέλεσμα οι διοικούσες ολιγαρχίες καταφέρνουν να διατηρήσουν το *status quo* των σχέσεων της εξουσίας και των συμφερόντων, ενώ αφαιρείται από τους πολίτες το δικαίωμα να εκφέρουν άποψη και να συν-διαμορφώσουν την κοινωνία έτσι όπως την οραματίζονται, εξαναγκάζοντας τους να αφήσουν την τύχη τους για μια ακόμα φορά στα χέρια των κάθε είδους ειδικών.

Η γενικευμένη αδυναμία του κόσμου να απορρίψει τέτοιου είδους πρακτικές και να αναλάβει έναν πιο ρυθμιστικό ρόλο μοιάζει ακόμα τραγικότερη αν αναλογιστεί κανείς ότι η παρούσα συγκυρία έχει υποδείξει μια πληθώρα δυσλειτουργιών του συστήματος και είναι εξαιρετικά γόνιμη για τέτοιου είδους ανθρωπολογικές και κοινωνιολογικές κριτικές.

«Επανάσταση» δεν είναι μόνο η αντίδραση και ο ξεσηκωμός, αλλά το χτίσιμο εναλλακτικών αξιών στην κοινωνία που θα οδηγήσει σε θεσμούς λιγότερο ολοκληρωτικούς, πιο δημοκρατικούς, πιο συμμετοχικούς. Είναι – χρησιμοποιώντας τα λόγια του Καστοριάδη – μια διαρκής διαδικασία αυτό-θέσμησης που θα οδηγήσει στο

ριζικό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

Αν οραματιζόμαστε μια πραγματικά δημοκρατική κοινωνία, οφείλουμε να αμφισβητήσουμε τους συλλογικούς θεσμούς και τις αξίες της κοινωνίας (το λεγόμενο κοινωνικό φαντασιακό) επαναπροσδιορίζοντας έννοιες όπως η εξουσία, η πρόοδος και η ανάπτυξη που από μέσον έχει εξελιχθεί σε αυτοσκοπός.

Η βασική δυσκολία του εγχειρήματος έγκειται στο ότι οι εκάστοτε ριζωμένοι θεσμοί παρουσιάζονται ως αντικειμενικοί και γενούν άτομα και συνειδήσεις που τείνουν να τους αναπαράγουν.

Ως αποτέλεσμα, μια κοινωνία με ατομιστικούς νέο-φιλελεύθερους θεσμούς δεν μπορεί παρά να δημιουργήσει ατομιστές νέο-φιλελεύθερους χαρακτήρες ανθρώπων. Η ακύρωση τέτοιων πρακτικών και η χειραφέτηση της κοινωνίας μπορεί και πρέπει να γίνει από μέσα.

Με το να επικεντρωνόμαστε στην οικονομική κρίση αγνοώντας τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές της συνιστώσες, περιορίζουμε τον διάλογο στο κατά πόσο τα μέτρα λιτότητας αποτελούν ή όχι μονόδρομο για να πετύχουμε κάποιον δημοσιονομικό στόχο. Έτσι ξεχνιέται το αυτονόητο: «είναι αυτός ο μοναδικός μας στόχος;»

Οι συζητήσεις πρέπει να στραφούν και πάλι γύρω από το ουσιώδες, δηλαδή το νόημα που δίνει ο καθένας στην εργασία και τη ζωή του, δημιουργώντας ένα συλλογικό όραμα και οδεύοντας παράλληλα προς αυτό.

Μια τέτοια διαδικασία δεν μπορεί να περιμένει τις αποφάσεις των Ευρωπαϊκών κοινοβουλίων για το εκάστοτε πακέτο στήριξης που θα «σώσει» την οικονομία για να ξεκινήσει.

Αντιθέτως είναι οι συλλογικές αξίες της κοινωνίας που θα ορίσουν και θα νομιμοποιήσουν στην πράξη την όποια οικονομική πολιτική.

Πάνος Πετρίδης

Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικολογίας της Βιέννης

Πηγή/πίνακας: Τνχς